

La presència fondeguillera a la guerra de Cuba

Josep Antoni Clavell i Villalba

1- Precedents: Cuba, Puerto Rico, Filipines i nord d'Àfrica. 2- El reclutament de quintes. 3- La participació fondeguillera a la guerra de Cuba.

1- Precedents: Cuba, Puerto Rico, Filipines i nord d'Àfrica.

Una vegada perduda l'Amèrica continental en 1824, el regne d'Espanya pogué mantenir Cuba, Filipines i Puerto Rico durant la resta del segle, justament fins a 1898.

A l'illa de Cuba, l'any 1868, sota el “*grito de Yara*”, es va produir una revolta armada d'aspiracions autonomistes, que acabà en 1878 amb el “*Convenio del Zanjón*”. En 1895, de nou esclatà la insurrecció cubana “*grito de Baire*”.

Els EUA, que anhelaven ocupar el lloc d'Espanya en les seues colònies i lluitaven per aconseguir els seus interessos, sota el lema, “*Amèrica per als americans*” (o siga, tota Amèrica per als EUA)¹, davant el conflicte cubà i filipí, donà suport material als insurgents. En el cas cubà, malgrat que l'enfrontament anaven guanyant-lo els cubans, l'explosió del cuirassat nord-americà *Maine*, a la badia de l'Havana, segons els espanyols, causada pels mateixos serveis secrets nord-americans, farà que els EUA acusen els espanyols de l'atemptat i els declaren la guerra accelerant així el seu final. En un obrir i tancar d'ulls, la flota espanyola de Cuba (*Santiago de Cuba*) fou destruïda davant un exèrcit superior amb uns cuirassats moderns i més ben equipats. Espanya es rendia davant els nord-americans i aquests ocupaven ràpidament Cuba. El mateix passà a Filipines (*Cavite*).

Amb la *Pau de Paris* de 12-XII-1898, es posarà fi a la presència espanyola en Amèrica al cedir Cuba, Puerto Rico, i també Filipines i alguns illots del Pacífic, als Estats Units. En el Tractat no deixaren participar els representants de les tres colònies el que va evidenciar l'esperit colonialista dels EUA en el conflicte.

A partir de la *Conferència d'Algesires* de 1906 i de l'establiment del *Protectorat Franco-Espanyol* en Marroc, en 1912, Espanya, amb consentiment de les potències europees, es llançà a controlar part del nord d'Àfrica alhora que mantenia ocupat el seu nombrós exèrcit i la seua abundosa oficialitat.

2- El reclutament de quintes.

En tots aquells conflictes, l'exèrcit espanyol hi era format majoritàriament per soldats de lleva, de quintes, i sense experiència.

El reclutament de lleva afectava les classes populars més humils de l'Estat. Els rics, mitjançant la redempció en metàl·lic, 1.500 pessetes, si el destí era a la península o 2.000 pessetes, si era a Ultramar compraven a l'Estat el no anar-hi i així evitaven fer el servei militar. També era pràctica habitual que alguns, que el sorteig els deparà de destí Cuba, Filipines o Àfrica, podien permutar-lo amb un altre soldat amb destí peninsular, a

canvi de diners i comprar així un destí prop de casa. Aleshores intercanviaven els destins i es lliuraven d'anar a Ultramar.

La dura càrrega del servei militar en les classes més pobres farà augmentar el descontentament de la gent que desembocarà en molts avalots a les ciutats més importants, al llarg d'aquells anys². En 1909, es produí un altre greu aldarull, amb intervenció de l'exèrcit inclosa, el de la *Setmana Tràgica* de Barcelona. El detonant d'aquells fets no va ser cap altre que la mobilització de reservistes per al seu enviament a la zona de Melilla, on el dia 9 de juliol havia començat la guerra, per a molts motivada exclusivament pel descobriment l'any anterior d'unes mines propietat d'una societat controlada pel comte Romanones i el marquès de Comillas³. El personal no comprenia perquè la gent pobra havia d'anar a morir a l'Àfrica per defensar els interessos econòmics i els negocis de quatre rics mentre aquests i els seus fills es quedaven, la mar de bé, a casa, fent ostentació de la seua riquesa.

En aquelles circumstàncies, Espanya fou incapaç de controlar el *Rif* i finalment serà derrotada estrepitosament per Abd el-Krim, en *Annual*, el 22-VII-1921.

Segons l'*Expedient Picasso*, la xifra de morts de l'exèrcit espanyol pujà a 13.363 (10.973 espanyols i 2.390 indígenes), per només 1.000 rifenys. A las pèrdues humanes s'afegiren les de material militar (20.000 fusells, 400 metralladores, 129 canyons, a part de municions i demés) i la destrucció de les infraestructures (línies fèrries i telegràfiques, hospitals, escoles, cultius, etc.) construïdes durant els darrers 12 anys.

En 1924, Espanya i França, davant dels continuats atacs rifenys, actuaren conjuntament i passaren a l'ofensiva. Després de l'èxit total en el *Desembarco de Alhucemas*, Primo de Rivera va obtenir una posició forta que li permeté pacificar la zona en menys d'un any i restituir l'autoritat i els interessos "espanyols" en el Protectorat.

Aquestes dures experiències a l'entrar la gent en contacte amb l'exèrcit, també arribaren a Fondeguilla i molts, ofegats per la situació econòmica, permutaren el seu destí peninsular per un d'ultramar, a canvi de diners. Un d'aquests casos fou el dels pares de Manuel Andrés Menero que permutaren el destí peninsular del fill per un a Cuba, a canvi de diners. Un altre, Bartolet Clavell Rodríguez que va permutar el seu destí peninsular per un a l'Àfrica a canvi de cent *duros* (500 pessetes), 3 euros actuals. ¡Tota una fortuna per a l'època! Amb aquella quantitat comprarà la casa en què visqué la seua família fins avui. (Ens podem fer una idea del que representaven aquelles quantitats si ens adonem que, durant aquells anys, el jornal d'un obrer industrial oscil·lava entre 700 i 1.120 pessetes anuals; el jornaler agrícola, si treballava tot l'any, cobrava al voltant de les 500 pessetes).

3- La participació fondeguillera a la guerra de Cuba.

A la segona meitat del segle XIX, alguns joves de Fondeguilla realitzaren el servei militar en Ultramar, a Filipines, Cuba i Puerto Rico (tio Taleca).

Si més no, dos joves de Fondeguilla lluitaren en l'última guerra de Cuba. Un, Manuel Andrés Menero (Germà de Pasqualet, *el Blanco*, d'un altre que es fincà a viure a Algar i de la tia Esperança) que, en finalitzar la guerra, es quedà a viure a Cuba perquè, segons diuen, els pares permutaren el destí peninsular del seu fill per diners i ell va prometre que, si eixia viu de la guerra, mai més tornaria al poble i així va ser. L'última nit al poble se la passà abraçat a sa mare plorant com un xiquet. Tot un drama de la gent sense recursos. No fa gaire, els familiars del poble contactaren amb els seus

descendents cubans, una néta, Magalí, i vingueren a Fondeguilla a passar una llarga estada.

El segon soldat fou Vicente Segarra Fonfria, nascut en 1871, allistat en 1891 i el 10 de desembre de 1892 destinat al “*Regimiento de Isabel la Católica, n° 75*”⁴ de L’Havana. Durant els anys 1895-1898 entrà en combat contra les columnes de Máximo Gómez, Calixto García i Antonio Maseus, entre d’altres, fins el final de la guerra. Obtingué tres *Creus Militars*, dos de *Sofriments* i una de *Pagament*, que mai va arribar a percebre, perquè quan estava tramitant la paperassa per cobrar la pensió, més de cinquanta anys després, morí a principi de 1951.

Fou internat durant tres mesos a l’Hospital de Guayamo, per malaltia tropical. Al finalitzar la guerra fou llicenciat i tornà al poble parlant només castellà i repetint una sola paraula: ¡*Hambre!*, ¡*Hambre!*...

Des de 1899 a 1910 estigué vivint a Fondeguilla, però “*pasó las diferentes situaciones militares pasando las revistas anuales correspondientes*”, fins que fou llicenciat definitivament l’any 1910... ¡Només passà 18 anys de la seua vida enrotllat a l’exèrcit.

Del passat colonial d’aquesta darrera època són de recordar les *havaneres*, els *mantons de Manila*, els *puros habanos*, “Cohibas”, “Montecristo”, “Romeo y Julieta”, “Partagás”,... de Cuba, i les *pates d’elefant*, “La Flor de la Isabela”, de Filipines, la cançó “*Yo te diré*” amb lletra d’E. Llovet i música de J. Halpern i les dites populars, *Més es va perdre a Cuba, Tu el que tens és terra a l’Havana, etc.*

Respecte als mantons de Manila, era molt tradicional organitzar a tot arreu balls i concursos amb aquest mantell, també a Fondeguilla com s’aprecia en el programa de festes de l’any 1950, “*A las doce, gran verbena en la Plaza del Caudillo, en la que tendran lugar bailes típicos de la localidad, dándose tres premios a las parejas que a juicio del Jurado presenten mejores Mantones de Manila*”⁵.

¹ Justament en eixe any de 1898, el nord-americà Albert J. Beveridge pronunciava un discurs a Boston amb unes paraules que resumeixen perfectament l'imperialisme nord-americà: “*Les fàbriques americanes produeixen més del que el poble americà pot utilitzar; el sòl americà produeix més del que hom pot consumir. El destí ens ha traçat la nostra política; el comerç mundial ha d'ésser i serà nostre. Nosaltres l'adquirem, com la nostra mare (Anglaterra) ens ha ensenyat. Establirem factories comercials a la superfície del món, com a centres de distribució dels productes nord-americans. I la llei americana, l'ordre americà, la civilització americana i la bandera americana seran plantats i a les regions fins ara preses de l'obscurantisme.*”

² *Blasco Ibáñez i Fondegulla*, Josep Antoni Clavell. Vicente Blasco Ibáñez passà llargues estades a Fondegulla en casa del seu amic, el metge Salvador Berenguer Molina. D'un d'aquests avalots ens en fa referència en la introducció de la novel·la *La Barraca*, “*Al lector*” en una edició de l'obra de 1925: “*He contado en el prólogo de otro libro mío (En el país del Arte, Tres meses en Italia) cómo a mediados de 1.895 tuve que huir de Valencia, después de una manifestación contra la guerra colonial, que degeneró en movimiento sedicioso, dando origen a un choque de los manifestantes con la fuerza pública. Perseguido por la autoridad militar como presunto autor de este suceso, viví escondido algunos días, cambiando varias veces de refugio, mientras mis amigos me preparaban el embarco secreto en un vapor que iba a zarpar para Italia.*” Durant aquells dies va escriure un conte intitulat *Venganza moruna* i temps després el recuperà i el va reescriure convertint-lo en la famosa novel·la *La Barraca*, on els protagonistes de l'obra portaran els noms, tal com els va prometre, de la gent de Fondegulla amb qui es relacionava, Salvador, Teresa, Tomba, Batiste, Roseta, ...

³ *El Obrero Católico*, (Órgano del Consejo de los Círculos Católicos de la diócesis de Tortosa); Rev. n.º 16. 15-IV-1894; pp 247-264. Arxiu Històric de Castelló. A l'abril de 1894, entitats catòlico-obreres organitzaren una peregrinació a Roma, amb vaixell. Participaren uns 18.000 peregrins, finançada pel marquès de Comillas, amb la seua flota de vaixells.

⁴ Documentació cedida pels hereus de Vicente Segarra Fonfría.

⁵ Programa de los Festejos. Año 1950. Pueblo de Alfondeguilla.